

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת תזריע-מצורע, תשס"ד
מספר 545מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשיית נעמן

בהפטרת פרשתנו, מסופר על נעמן וכיצד הבריאו הנביא אלישע מצרעתו (מל"ב ה: א-יט):
ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו... מצרע... ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע. וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר. ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם ה' א-להיו והניף ידו אל המקום ואסף המצרע. הלא טוב אבנה אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה. ויגשו עבדיו וידברו אליו... וירד ויטפל בירדן שבע פעמים כדבר איש הא-להים וישב כבשר נער קטן ויטהר. וישב אל איש הא-להים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין א-להים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך. ויאמר חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן... ויאמר לו לך לשלום.

פרשה זו מעלה מספר שאלות:

- מדוע כעס נעמן על הוראתו של אלישע לטבול שבע פעמים בירדן?
 - מדוע רצה נעמן לתת תמורה נאה לאלישע, ומדוע סירב אלישע לקבלו למרות שהיה זה מנהג מקובל להביא דורונות לאיש הא-לוהים?¹
 - מה היה תפקידו של אלישע בסיפור הזה? האם מדובר בפעולה מגית?
- המסר הראשון של הסיפור הוא בהבהרת ההבדל העקרוני בין הגישה הפגנית לגישה המקראית; נעמן הבין שמחלתו היא על-טבעית, ודרושה התערבותו של "נביא" כדי לרפאותה. יש לשער שכבר פנה קודם לכן לכוהני הדת האלילית שבארצו, ורק משנוכח לדעת שאין בידיהם לסייע לו, פנה לאלישע. מה שמאפיין את הפגניות ואת האמצעים שהיא משתמשת בהם - כשפים ומגיה, היא האמונה שעל ידי פעולות מוגדרות היטב אפשר להכריח את האליל להיענות לבקשת הפונה אליו.² כך אמנם כותב אנוונדר:³

מטבעה, המאגיה היא סותרת את הדת. באשר הדת דורשת הכנעה בעלת כבוד כלפי הא-לוהות, המאגיה היא התערבות נטולת כבוד בעל-טבעי, במטרה לשעבדו לטובת האינטרס האישי.

1 כך כותב הרב יששכר יעקבסון: "לפני הסיפור על מעשה נעמן נמסר לנו על מנהג מקובל להביא לאיש הא-לוהים מתנות (שם ד: מב-מד)". **חזון המקרא**, תל-אביב, עמ' 276.

2 זו משמעות מימרת חז"ל (בבלי סנהדרין סז, ע"ב): "אמר רבי יוחנן: למה נקרא שמן כשפים - שמכחישין פמליא של מעלה".

3 Antoine Anwander, *Les Religions de l'Humanite*, Paris 1955, p.12

לדעת נעמן נדרשו פעולות מיוחדות לריפוי, ולכן התרגז כאשר אלישע לא יצא אליו, אלא הורה לו על ידי שליח לבצע פעולה טבעית ופשוטה מדי.⁴ וכך כותב יחזקאל קויפמן:⁵

ההבדל היסודי בין המגיה האלילית ובין מעשה הנפלאות הישראלי כאילו נסתמל בספור על דבר רפואת נעמן על ידי אלישע. אלישע משתמש גם כאן באמצעי מעין-מאגי, לכאורה ... אבל האמצעי הוא בכל זאת, לפי האידאיה, לא פרי חכמה מאגית קבועה, לא אופן רפוי המועיל תמיד, אלא אמצעי פשוט יותר מדי ומיוחד לשעתו. נעמן האלילי מתקצף. הוא התכוון לנימוס מאגי ממש, ללהטים ולחש ... אבל אלישע חפץ להוכיח "כי יש נביא בישראל", לא כי יש קסם וחכמת להטים בישראל ... ה' יכול לרפא בכל דבר וריפוי אינו תלוי בשום אמצעי.

ובהמשך הוא מבהיר כי "בכל המקרא כולו, רפוי של מחלה הוא עניין לאיש הא-להים ולא לכהן".⁶

בעיני נעמן יש באדם כוח להכניע את האלים על ידי פעולות מגיות מסוימות. לפי תפיסה זו, אם הפעולות הללו משיגות את מטרתן, סימן הוא שה"נביא" חזק ביותר, ומגיע לו פרס גדול על כך. לו ניאות אלישע לקבל תמורה מאת נעמן, היה בכך משום הסכמה עם גישתו זו של נעמן, והרי אלישע רצה להבהיר לנעמן שגישתו מוטעית. כך כותב דון יצחק אברבנאל (ה:טז):

ולא אבה איש הא-להים, והנה לא לקח מידו ... לפי שהפועל ההוא היה מהש"י והנביא לא עשה בו כלל, ולמה יטול שכר על מה שהוא לא עשה?

נעמן התרפא אך ורק מפני שהקב"ה רצה לרפאותו, והנביא היה מתווך בלבד. אמנם אלישע היה מוכן לקבל תמיכה מאת נדיבי לב עבור תלמידיו הרעבים, כפי שמשמע ממקומות אחרים במקרא,⁷ אך בשל הנסיבות המיוחדות של המקרה הזה סרב, כאמור, לקבל כל תמורה.⁸ בעקבות רפואתו הפלאית הודה נעמן בעלינותו של הקב"ה והפנה עורף לעבודה זרה. לכן אמרו חז"ל:⁹ "נעמן גר תושב היה". ברם, התגיירותו לא הייתה מושלמת; הוא עדיין תפס את אלוקי ישראל כא-ל אזורי שניתן לעבדו רק על אדמת ישראל, ולכן ביקש שייתנו לו אדמה מארץ ישראל. כך כותב הרב יעקבסון:¹⁰

הוא חשב כי רק אדמת ארץ ישראל ראויה לשם בניית מזבח לה', השקפה שבה דבוק עוד שריד של זיהוי הא-לוהות עם שטח אדמה מסוים.¹¹

מיד אחרי גיורו, הוא כבר מבקש היתר להשתחוות ביחד עם המלך בבית רימון, בטענה שתפקידו הרם מחייב אותו ללוות את מלכו.¹² ומדוע באמת התרפא נעמן? מענה לשאלה זו יספק לנו את המסר השני שבפרשה זו, בתחום המצוות שבין אדם לחברו. לפי חז"ל, אחת העבירות שבגינן באה הצרעת לאדם היא גסות רוח ויוהרה.¹³ כך כותב הרב אברהם יצחק נריה:¹⁴

4 וכך אמנם מפרש קאסוטו (שם יב): "מאחר שאלישע אמר לו לרחוץ במי ירדן, חשב נעמן כי הרחיצה תרפאהו בדרך הטבע, ולכן אמר כי טוב לו להתרחץ בנהרות אשר בארצו, ולא בירדן".

5 יחזקאל קויפמן, "תולדות האמונה הישראלית", תל-אביב תשכ"ד, כרך ראשון, ספר ראשון עמ' 476.

6 שם, עמ' 551.

7 ראה למשל מל"ב ד: מב-מג.

8 ניתנו הסברים נוספים לסירובו של אלישע לקבל כל תמורה. המשיגה של ישיבת כרם ביבנה, הרב אברהם ריבלין, כותב (מוכא באתר אינטרנט של הישיבה): "המסר היה שדרגתו הנבואית של אלישע אינה מנוצלת כדי להרבות את ממנו ולשפר את מעמדו הכלכלי ... כי אכן המנהיגות איננה שררה אלא עבדות". קאסוטו (שם טז) מפרש: "אלישע רצה להראות לנעמן כי לא מאהבת בצע רפא אותו".

9 בבלי גיטין נז, ע"ב.

10 חזון המקרא עמ' 276.

11 השווה קאסוטו שם יז. וכן יחזקאל קויפמן, שם, עמ' 589.

12 יש הלומדים מכאן שגוי אינו חייב בקידוש ה'.

13 מדרש תנחומא פרשת מצורע סימן ד ד"ה (ד) ילמדנו רבינו: "ויש אומרים אף על גסות הרוח, מנין מנעמן (...) מצורע שהיה גס רוח". וראה גם בבלי ערכין טז ע"א. והשווה רש"י על ויקרא יד ה ד"ה "ועץ ארז".

14 הרב אברהם יצחק נריה (בנו של הרב משה צבי נריה), "צרעת נעמן ורפואתו", שמעתין, ניסן-סיון תשמ"ו, שנה כ"ג, עמ' 30.

נראה שנעמן היה נגוע בגסות הרוח ובגאווה. צורת הופעתו אצל הנביא לא הייתה כשל חולה הזקוק לישועה, אלא כמצביא גדול "בסוסיו וברכבו". הוא אינו נכנס אל הנביא בענווה, אלא עומד פתח הבית, והוא עצמו מסביר לאחר מכן שתכניתו הייתה "אלי יצא יצוא", שהנביא יבוא אליו ולא הוא אל הנביא. בשורש העניין, אין לנעמן הבנה שהצרת נובעת מתוך פנימיותו, שעליו מוטלת חובת התשובה וההיטהרות, כדי להירפא מהצרת, אלא הוא ציפה למופת מהנביא, פעולה חיצונית שתסיר צרעתו ממנו.

זו הייתה העברה של נעמן, והיא מורגשת היטב בהתנהגותו כלפי אלישע ובכעסו כאשר אלישע אינו מוכן "לשתף פעולה". לעומת זאת, כאשר עבדיו מפצירים בו לקיים את דבר הנביא, הוא נכנע ומקבל את דבריהם, וזו כנראה הייתה רפואתו האמתית שקדמה לרפואת מחלתו. בעיני ה' הוא נעשה זכאי, ולכן התרפא מצרעתו. עובדה היא שכאשר נעמן שב וניגש לאלישע כדי להודות לו, הוא היה אדם אחר. כך מתאר הרב נריה את מצבו:

נעמן הוכיח שאמנם שב בתשובה על גאוותו וגסותו, ואם כי באותם תנאים ונתונים שהיו קודם.¹⁵ הוא מגיע שוב אל הנביא "הוא וכל מחנהו", הרי עתה אינו ממתין בחוץ ליציאת הנביא אליו, כי אם "ויבוא ויעמוד לפניו", ופירש האברבנאל "כעבדא קמיה מאריה" (כעבד לפני אדוניו), בשפלות רוח ובענווה.

אם כן, לא רפואתו הפלאית של נעמן היא שגרמה את הכנעתו, אלא ההפך הוא הנכון: שינוי דרסטי באישיותו הוא שאפשר את הבראתו. אגב, גם סירובו של אלישע לקבל פרס מנעמן היה חלק מ"שיקומו", שכן "אין מסרבים לגדול",¹⁶ ואלישע התכוון להבהיר לנעמן שהוא אינו "גדול".

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname - first-name ו last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

15 על פי מה שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (ב, א): "אי זו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו, ופרש ולא עשה מפני התשובה; לא מיראה ולא מכישלון כוח".

16 בבלי פסחים פו, ע"ב.